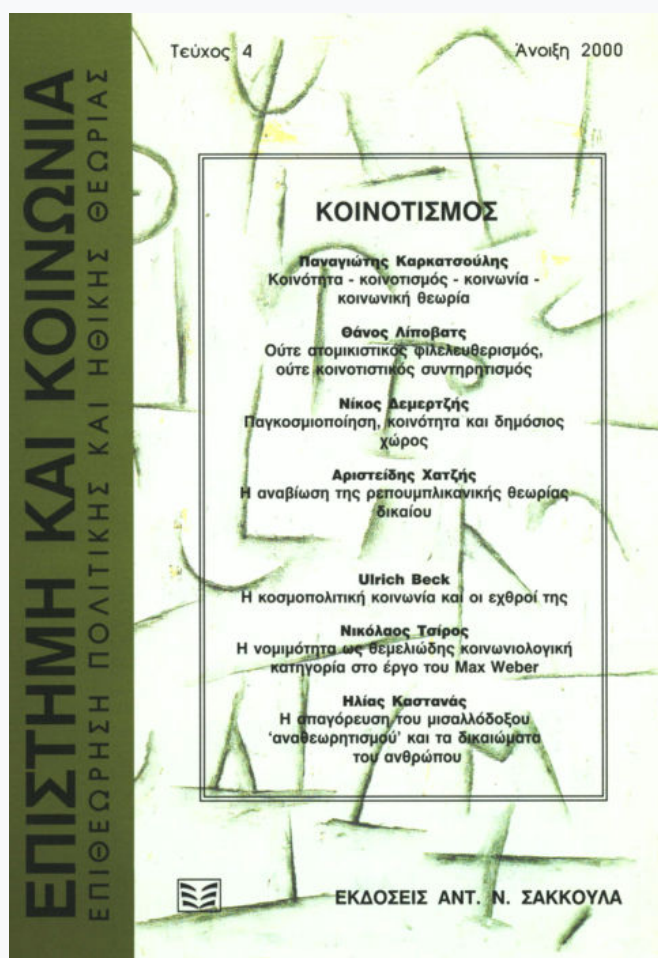

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 4 (2000)

Κοινοτισμός

Η νομιμότητα ως θεμελιώδης κοινωνιολογική κατηγορία στο έργο του Max Weber

Νικόλαος Τσίρος

doi: [10.12681/sas.741](https://doi.org/10.12681/sas.741)

Copyright © 2015, Νικόλαος Τσίρος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσίρος Ν. (2015). Η νομιμότητα ως θεμελιώδης κοινωνιολογική κατηγορία στο έργο του Max Weber. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 4, 149–167. <https://doi.org/10.12681/sas.741>

Η νομιμότητα ως θεμελιώδης κοινωνιολογική κατηγορία στο έργο του Max Weber

Νικόλαος Τσίρος*

Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να καταγράψει τη βεμπεριανή έννοια περί νομιμότητας για την εμπειρική ισχύ και τη σταθερότητα μίας κοινωνικής τάξεως. Κατ' αρχάς εξετάζει τα κίνητρα που εγγυώνται τη νομιμότητα μίας τάξεως, με ειδική αναφορά στη σχέση μεταξύ δικαίου και ηθικής. Ακολούθως, παρουσιάζει σημαντικές όψεις της νομιμότητας ως μεθοδολογικό όργανο έρευνας και τις πιθανότητες να εμπλουτισθεί με κανονιστικό περιεχόμενο. Καταλήγει δε στο συμπέρασμα ότι το έλλογο, ως προς την απόλυτη αξία, προσανατολισμένο πράττειν (*wertrationales Handeln*), συνιστά όχι μόνον παράγοντα εγγύησης μίας νόμιμης τάξεως αλλά επί πλέον και εσωτερικό αίτιο για τα υποκείμενα, προκειμένου να πιστεύσουν σε αυτήν.

Η έννοια της νομιμότητας (*Legitimität*) εμφανίζεται ήδη στο εισαγωγικό μέρος της βεμπεριανής κοινωνιολογίας και συγκεκριμένα κατά την εννοιολογική οριοθέτηση του κοινωνικού πράττειν. Στην πέμπτη παράγραφο αποσαφηνίζεται, ότι το πράττειν και ιδιαιτέρως η κοινωνική σχέση δύναται να προσανατολίζεται από τους πράττοντες στην παράσταση (*Vorstellung*) της υπάρξεως μίας νόμιμης τάξεως (Weber 1980:16). Η πιθανότητα να συμβεί κάτι τέτοιο πραγματικά ονομάζεται ισχύς 'Geltung' της σχετικής τάξεως. Στη συνέχεια, ως τάξη (*Ordnung*) καλείται ένα περιεχόμενο υποκειμενικού νοήματος σε μία κοινωνική σχέση, εάν και εφ' όσον το πράττειν κατευθύνεται

* Διδάκτωρ Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Χαϊδελβέργης.

σε ορισμένα αποδεκτά αξιώματα (Maximen), είτε κατά μέσον όρο είτε κατά προσέγγιση (Weber 1980:16). Όταν λοιπόν η ατομική συμπεριφορά θεωρεί ετούτα τα αξιώματα ως υποχρεωτικά ή ως πρότυπα των κοινωνικών σχέσεων, τότε για τον Weber ομιλούμε για την εμπειρική ισχύ μίας τάξεως.

Η νομιμότητα και η εμπειρική θεμελίωση μίας κοινωνικής τάξεως

Οι αιτίες και τα βαθύτερα κίνητρα που συνδέουν το κάθε υποκείμενο με μία τάξη είναι διαφορετικά και ποικίλα. Ένα ατομικό πράττειν που εξικνείται μόνον από σκοπιμοθηρικά ελατήρια συνεισφέρει ελάχιστα στη σταθερότητα μίας τάξεως σε σχέση με κάποιο άλλο που προέρχεται από τον χώρο των ηθών ή της βιωμένης παραδόσεως. Αλλά και η τάξη που στηρίζεται στη συνήθεια αποδεικνύεται λιγότερο σταθερή από μίαν τάξη που ενισχύεται με το γόητρο του παραδειγματισμού (Vorbildlichkeit) ή της υποχρεωτικότητας (Verbindlichkeit), δηλαδή της νομιμότητας (Weber 1980:16, 1982:475). Συνεπώς, η πίστη στη νομιμότητα συνιστά το πέρασμα στην πιο εξελιγμένη και σταθερή μορφή ισχύος μίας τάξεως. Το εμπειρικό νόημα της ισχύος μίας τάξεως αναφέρεται όμως κατ' αρχήν στην πιθανότητα να προσανατολισθεί πραγματικά το ατομικό πράττειν σε αυτήν και μάλιστα ανεξαρτήτως της δικαιοκής συμμορφώσεώς του στους κανόνες της. Αναλόγως, η νομιμότητα ως εμπειρική έννοια δεν ταυτίζεται αναγκαστικά με το κανονιστικό περιεχόμενο της νομικής δογματικής. Περισσότερο εκφράζει την αιτιώδη σχέση μεταξύ μίας ισχύουσας τάξεως και μίας πραγματικής συμπεριφοράς που συμπλέκεται με αυτήν, αφού για την κοινωνιολογία δεν υφίσταται μία απόλυτη εκλογή ανάμεσα στην ισχύ και στην έλλειψη ισχύος μίας τάξεως. Αντιθέτως, υπάρχουν ρευστές μεταβατικές καταστάσεις της πραγματικότητας και είναι εμπειρικά δυνατό να 'ισχύουν' παράλληλα αντιφατικές μεταξύ τους τάξεις (Weber 1980:17).

Η νομιμότητα συνιστά τον ύψιστο σταθεροποιητικό παράγοντα μίας τάξεως, δίχως να γίνεται έρμαιο στα χέρια των υποκειμενικών αξιολογήσεων ενός εκάστου υποκειμένου. Ο Weber γνωρίζει, ότι η έννοια υπόκειται στη διαρκή μεταβολή του ιστορικού γίνεσθαι και γι' αυτό είναι μονίμως έκθετη στις κανονιστικές διατιμήσεις τόσο των εξουσιαστών όσο και των εξουσιαζομένων. Είναι λοιπόν εκ των πραγμάτων υποχρεωμένος να αναγνωρίσει τη νομιμότητα ως *potentia* έλλογων υποκειμένων, προκειμένου να παρακάμψει τον θεωρητικό σκόπελο των επιμεριστικών δοξασιών και αντιλήψεων. Κάτι τέτοιο συνεπάγεται την αποδοχή της αξίας ως υποκειμενικής σχέσεως νοή-

ματος που κατευθύνει την ατομική και κατ' επέκταση την κοινωνική δράση.¹ Έστω και εάν από μόνη της, η αξία - ιδέα στερείται αντικειμενικής ορθότητας και αλήθειας, πάντως η εμπειρική ύπαρξή της προσφέρει στον κοινωνιολόγο το δικαίωμα να αναζητεί τα θεμέλια της νομιμότητας στην πίστη των υποκείμενων για την ισχύ μίας τάξεως.

Στο πλαίσιο του εμπειρικού προσανατολισμού της νομιμότητας μίας τάξεως παραμένει υπό αμφισβήτηση το ερώτημα, εάν και κατά πόσον οι συμμετέχοντες έχουν τωόντι πεισθεί για το γόητρο που ετούτη παρουσιάζει ως πρότυπο ή ως εξαναγκασμός. Εάν δηλαδή τα εμπλεκόμενα μέρη υποτάσσονται υποχρεωτικώς σε μίαν προϋφιστάμενη τάξη πραγμάτων, δίχως να διερευνάται περαιτέρω η οικειοθελής και αληθινή πεποίθησή τους αναφορικά με τη νομιμότητα ετούτης της τάξεως. Επ' αυτού ο Eberl (1994:54) σχολιάζει, ότι στην περίπτωση που συμβαίνει κάτι τέτοιο, τότε η νομιμότητα μίας τάξεως ταυτίζεται με την ισχύ της (Geltung). Τούτο, διότι μπορεί να επιτευχθεί αδιαφοροποίηση, είτε διά μέσου μίας συμπεριφοράς ενάντιας στους κανόνες είτε σύμφωνης με αυτούς.

Με αφορμή την πιο πάνω παρατήρηση, ορισμένοι ερμηνευτές διέβλεψαν μία κυκλική τροχιά στην έννοια της νομιμότητας στον βαθμό που η ισχύς της συρρικνώνεται στην πίστη των υπηκόων σε μίαν *a priori*, διακανονισμένη ροή του κοινωνικού πράττειν.² Τα υποκείμενα πιστεύουν άνευ ετέρου στην εο *ipso* ισχύ μίας νόμιμης τάξεως, εξ αιτίας της πειθαρχήσεώς τους στην εγγενή ορθολογικότητα των κανόνων της. Παραμένει αδιευκρίνιστο το ζήτημα, κατά πόσον η υπακοή εδράζεται στο δίκαιο του περιεχομένου των εν λόγω κανόνων ή επιτυγχάνεται ανεξαρτήτως ηθικών θεμελιώσεων. Επειδή λοιπόν η βεμπεριανή ανάλυση της νομιμότητας δεν επιζητεί μετακοινωνιολογικές εγγυήσεις για την ισχύ της, η λειτουργία της παραμένει τρόπον τινά μυστηριακή. Ως έννοια είναι βεβαίως εκκοσμιευμένη και ανατρέχει σταθερά σε έναν συγκεκριμένο πάντοτε τύπο κοινωνικής σχέσεως : αυτόν της κυριαρχίας και της υποταγής (βλ. Bourricaud 1987:58-59). Κατά συνέπεια η κυκλικότητα της νομιμότητας οφείλεται εν πολλοίς στους σκοπούς που εξυπηρετεί η ειδική αποστολή της ως κοινωνικής σχέσεως: αντικειμενικά, παρέχει τη δυνατότητα να εμφανίζει μία κυρίαρχη τάξη πραγμάτων ως νόμιμη και να κατορθώνει ούτως ειπείν την ιδεολογική συναίνεση ή πειθαρχία από πλευράς των ασθενέστερων μελών του κοινωνικού σώματος.³

Η προσεκτική ανάγνωση της επόμενης (έκτης) παραγράφου θεωρούμε ότι διαλύει αρκετές αμφιβολίες αναφορικά με τη βεμπεριανή αντίληψη περί νομιμότητας. Εν προκειμένω ταξινομούνται εκείνα τα κίνητρα βάσει των

οποίων διατηρείται σε ισχύ μία νόμιμη τάξη (Weber 1980:17-19). Ως αμιγώς εσωτερικά ελατήρια που εγγυώνται τη νομιμότητα κατονομάζονται η συναισθηματική αφοσίωση, η πίστη στην απόλυτη ισχύ (absolute Geltung) μίας υπέρτατης δεσμευτικής αξίας και η θρησκευτική πίστη. Ακολούθως, ιδιαίτερη μνεία γίνεται στα εξωτερικά ελατήρια που εγγυώνται τη νομιμότητα μίας τάξεως, ήτοι σε εκείνα τα ελατήρια που δεν εκτιμώνται καθ' εαυτά από τα υποκείμενα ως έκφραση μίας συμπεριφοράς 'δίχως ίδιο συμφέρον', αλλά μάλλον ως προσδοκίες ειδικών συνεπειών. Τέτοιες εξωτερικές εγγυήσεις που συναρτώνται με ίδια συμφέροντα και συνιστούν έτσι δεσμευτικά μέσα για την ισχύ μίας τάξεως, είναι το έθιμο και το δίκαιο (Weber 1980:17).

Ειδικώς, η κοινωνιολογική τερμινολογία του δικαίου απαιτεί ως *sine qua non* προϋπόθεσή της μίαν εξουσιοδοτημένη ομάδα ανθρώπων που να είναι ικανή, αποκλειστικά με τη δράση της, να εξαναγκάσει στην τήρηση της τάξεως. Με άλλα λόγια, η πιθανότητα του φυσικού ή του ψυχικού εξαναγκασμού συνιστά την καταστατική ορίζουσα του δικαίου (Weber 1980:17).⁴ Ετούτη η διαπίστωση δεν συνεπιφέρει αυτομάτως την αποξένωση της νομιμότητας από τα εξωτερικά κίνητρα εγγυήσεώς της. Ο Weber δεν θεωρεί, ότι η σχέση ανάμεσα στο δίκαιο και το έθιμο από τη μία πλευρά και στην ηθική από την άλλη είναι προβληματική. Για την κοινωνιολογία, ηθικός κανόνας ονομάζεται το ιδιαίτερο είδος της ανθρώπινης πίστεως που προσανατολίζεται ως προς την αξία (*weltrationales Glauben*) και γι' αυτό ισχύει ως τέτοιος στο κοινωνικό πράττειν. Όμως, μία νομικά εγγυημένη τάξη δεν αξιώνει ή τουλάχιστον δεν είναι αναγκαίο να αξιώνει να λάβει τον χαρακτήρα του ηθικού κανόνα. Άλλωστε, οι νομικοί κανόνες τίθενται πρωτίτως με κίνητρο την επιδίωξη έλλογου σκοπού (*zweckrational*) και δευτερευόντως βάσει ηθικών δεσμεύσεων ή απολύτων αξιών (Weber 1980:19).

Τρία συμπεράσματα για τη νομιμότητα ως μεθοδολογικό εργαλείο έρευνας

Από τις μέχρι τούδε παρατηρήσεις μας για τη γενική χρήση της νομιμότητας ως έννοιας που ουσιαδώς συμβάλλει στη σταθερότητα μίας τάξεως δυνάμεθα να συμπεράνουμε τα εξής:

α) Κατ' αρχάς ο Weber προσεγγίζει φορμαλιστικά και με υψηλό δείκτη αφαιρέσεως τη νομιμότητα, ενόσω σκοπίμως αποφεύγει να επικεντρώσει την προσοχή του στην ιστορική διακύμανση των πολιτικών ιδεών, που της δίνουν το κατά καιρούς κανονιστικό περιεχόμενό της.⁵ Ο στόχος του δεν είναι να

κατασκευάζει μίαν πολιτική θεωρία, αλλά να υπενθυμίσει κυρίως την αδιάλειπτη εμπειρική ισχύ της νομιμότητας με μόνο κριτήριο την πίστη των υποκειμένων σε αυτήν. Για τον λόγο αυτό, η έννοια της νομιμότητας δεν προσφέρεται ως μεθοδολογικό εργαλείο που εξηγεί την άνοδο και την πτώση των κυβερνήσεων (βλ. Beetham 1974:258, 1991:10-12). Επίσης, δεν επιχειρεί την καταγραφή εκείνων των κοινωνικών διαδικασιών που καταλήγουν σε ταξικές αναδιαρθρώσεις ή ακόμη και σε επαναστατικές ρήξεις (Blau 1963:509).

Φαίνεται λοιπόν, ότι ο Weber διαισθάνεται ευφύως τη θετική λειτουργία που παράγει η διαδικασία απονομομοποιήσεως μίας τάξεως. Ακόμη και αυτή η περιλάλητη κρίση της νομιμότητας δεν σημαίνει μόνον τη φθίνουσα όψη μίας τάξεως που αδυνατεί να εγγυηθεί τις εσωτερικές συνθήκες σταθερότητας της, αλλά επί πλέον και την απαρχή της δημιουργίας των νεοσύστατων μορφών ισχύος που θα ιδρύσουν την αναγεννημένη και σφύζουσα τάξη πραγμάτων στη θέση της απερχόμενης παλιάς.⁶ Η νομιμότητα εντάσσεται τελικώς στη διαλεκτική προοπτική του ιστορικού γίνεσθαι και προειδοποιεί το φιλόδοξο υποκείμενο : ο κοινωνικός δεσμός είναι πάντοτε ισχυρότερος από τις όποιες επιδιώξεις και σκοπούς του. Αργά ή γρήγορα, η αναγκαιότητα της σταθερότητας μίας τάξεως (δηλαδή οι εγγυήσεις της νομιμότητας) θα μετριάσει τις ακόρεστες επιθυμίες του, θα επιβάλει τους όρους του παιχνιδιού και εν κατακλείδι θα υπενθυμίσει, ότι το κάθε κοινωνικό σύστημα θα παραμείνει αγέρωχα άφθαρτο απέναντι στο διαρκώς φθίνον υποκείμενο. Οπότε, η νομιμότητα καταδεικνύει το αναπόδραστο του κοινωνικού δεσμού, πιστοποιεί δε την αρχαιοελληνική άποψη, ότι ο άνθρωπος είναι πάνω από όλα κοινωνικό ον. Τούτο, διότι με την εκ των προτέρων αποδοχή της κοινωνικότητας του ανθρώπου καθίσταται εφικτή η εμπειρική θεμελίωση μίας τάξεως, όχι μόνο δυνάμει παραδειγματισμού αλλά και δυνάμει εξαναγκασμού, όποτε οι περιστάσεις το απαιτήσουν.⁷

β) Η δεύτερη παρατήρηση για τη βεμπεριανή αντίληψη περί νομιμότητας συνδέεται με τη λειτουργική όψη της. Οποιαδήποτε κοινωνική σχέση επιδιώκει σοβαρά να αποκτήσει έναν πιο μόνιμο προσανατολισμό, χρειάζεται την εγγύηση της νομιμότητας για την ύπαρξη και την περαιτέρω διαιώνισή της. Ο Weber δεν αναλύει 'γενετικά' την ισχύ μίας νόμμης τάξεως, διότι αφετηρία της ευρύτερης συλλογιστικής του είναι η αποδοχή της ρευστότητας και της διαρκούς μεταβάσεως που εμφιλοχρεί στην κίνηση του ιστορικού γίνεσθαι (βλ. Merquior 1980:98, Müller 1980:219-220). Το ζητούμενο είναι να γίνει διακριτό το εμπειρικό από το κανονιστικό νόημα της ισχύος. Από

κοινωνιολογικής απόψεως, η νομιμότητα προσηλώνεται σε υποκειμενικές σχέσεις νοήματος που διαδραματίζονται πραγματικά, δίχως να καταδιώκει απόλυτες αλήθειες ή ανεκπλήρωτες ουτοπίες. Με τον τρόπο αυτόν διασφαλίζει την αφαιρετική και αέναη ιδεοτυπική εκπροσώπησης της, αφού χωρίς να προβληματίζεται *prima vista* για τα ιστορικά μεταβαλλόμενα αξιακά ερείσματά της καταφέρνει να ομιλεί τη γλώσσα της έσχατης αλήθειας, που δεν είναι άλλη από την κατανόηση της ισχύος ως θεμέλιας λίθου της ανθρωπινής υπάρξεως.

Κατά συνέπειαν, η έννοια της νομιμότητας προσφέρεται ως ένα ταξινομητικό όργανο αναλύσεως, που επιτρέπει την ερμηνευτική περιγραφή των πιο ετερόκλητων μεταξύ τους κοινωνικών σχηματισμών, ασχέτως εάν αυτοί εμφανίζονται ως νόμιμα ή ως παράνομα, ως πολιτισμένα ή ως βάβαρα συστήματα ισχύος.⁸ Ο Weber προσπαθεί να μην ενδυναμώσει τη λειτουργική όψη της νομιμότητας με κανονιστικές προσθήκες. Εάν, προς στιγμήν υπέκυπτε στο δέλεαρ των αξιακών θελγήτρων, τότε θα ήταν αναγκασμένος να προβεί σε μία διαφοροποιημένη οριοθέτηση της ισχύος μίας τάξεως με μέτρο την υποκειμενική κλίμακα του 'ορθού' και του 'λανθασμένου' (βλ. Heidegg 1982:68). Κάτι τέτοιο θα περιόριζε το τυπολογικό εύρος της μεθοδολογίας του, ενώ είναι πολύ πιθανόν να συνεισέφερε τα μάλα στον χώρο των πολιτικών ιδεών, σε βάρος όμως της κοινωνιολογίας ως επιστήμης που επιδιώκει την ερμηνευτική κατανόηση του κοινωνικού πράττειν. Το κρισιμίο στοιχείο για τον εμπειρικό προσανατολισμό της νόμιμης ισχύος μίας τάξεως δεν είναι λοιπόν ούτε η ψυχολογική πρόσδεση των υποκειμένων σε αυτήν⁹ ούτε η περιγραφή της ιστορικής ποικιλίας των αξιώσεων των κυρίαρχων ομάδων αλλά η κατανόηση, ότι η νομιμότητα εισάγει στον εμπειρικό τρόπο εμφανίσεως της ισχύος διά μέσου της φόρμας που λαμβάνουν οι εκάστοτε αξιώσεις ορισμένων ανθρώπων απέναντι σε κάποιους άλλους συνανθρώπους τους.

Με τη γενικευτική χρήση της νομιμότητας ως αναγκαίου παράγοντα για τη σταθερότητα της κάθε κοινωνικής σχέσεως, ο Weber υπενθυμίζει κατ' ουσίαν, ότι η εξαντικειμενευμένη συνθήκη της νεωτερικής εποχής στερείται πλέον ενδελεχούς νοήματος και ότι σε κάθε περίπτωση ο καινούριος κόσμος δεν έχει αμετακλήτως διακανονισθεί από απόψεως ηθικής. Τουναντίον, το νόημα οφείλει να κατασκευασθεί στην ένδοθεν λειτουργία του κοινωνικού δεσμού, έτσι ώστε να υπερισχύσουν και οι όποιες αξίες έναντι των ωμών αποφάσεων (βλ. Zängle 1988:17- 18). Για να επιτευχθεί όμως η εμπειρική ισχύς μίας νόμιμης τάξεως απαιτείται το *consensus* των δρώντων υποκειμένων, που θα εδράζεται στη *minimum* υιοθέτηση ορισμένων αποδε-

κτών κανόνων της κοινωνικής συμπεριφοράς.¹⁰ Είναι γι' αυτό εύλογο το σχόλιο, ότι για να επιτύχει η νομιμότητα τον στόχο της εδραιώσεως μίας τάξεως χρειάζεται προεξοφλητικά την εσωτερική αναγνώριση της ισχύος της από τα εμπλεκόμενα μέρη. Μόνον η ισχύς μίας τάξεως που νομιμοποιείται, γίνεται στη συνέχεια αυθεντία και σταθεροποιείται για μακρό χρονικό διάστημα. Κατά κάποιον τρόπο, η διαδικασία νομιμοποίησης της ισχύος μίας τάξεως διαμορφώνεται με κριτήριο την πίστη των συμμετεχόντων, ότι η συγκεκριμένη τάξη δεν είναι ένα αντικειμενικά ουδέτερο γεγονός, αλλά μία κατάσταση πραγμάτων ηθικά φορτισμένη.¹¹ Δηλαδή, τα υποκείμενα, στην εικόνα μίας εγκατεστημένης τάξεως δύνανται με ευκολία να ανιχνεύσουν και την εικόνα του δικού τους εαυτού ως μέρους της.

Πάντως, η νομιμότητα εξακολουθεί να αποτελεί μίαν εμπειρική κατηγορία της κατανοούσας κοινωνιολογίας, που ουδέποτε αντιμετωπίζεται ως κανονιστική αρχή. Ο Weber εμμένει στην εγκάρσια διαφύλαξη του ατόφιου εμπειρικού είναι (sein) των ανθρωπίνων πραγμάτων και δείχνει να μην επισιτεύεται το μεταφυσικό εκείθεν του αξιακού οφείλιν (sollen). Άλλωστε, ελάχιστα αναγνωρίζει στο φυσικό δίκαιο τη δυνατότητα να πραγματοποιήσει τα ιδεώδη των ύψιστων αξιών του εντός του σύγχρονου καπιταλιστικού συστήματος οργανώσεως και παραγωγής (βλ. Strauss 1988:55 επ. Heidorn 1982:36-37).¹² Ο λόγος είναι απλός : στο πλαίσιο ενός τέτοιου πολύπλοκου συστήματος, η ατομική δράση κατευθύνεται από τον ψυχρό υπολογισμό της έλλογης (σκόπιμης) επιτεύξεως ορισμένων σκοπών. Έτσι, το ισχύον δίκαιο υποτάσσεται με τη σειρά του, στην κατά βάση εργαλειική λογική του σκοπιμοθηρικά προσανατολισμένου ατομικού πράττειν.¹³ Μοιραία, ο κοινωνικός χαρακτήρας της νομιμότητας αποκτά έναν έντονο εκλογικευτικό χαρακτήρα με τρισκελές σημείο αναφοράς : I) συνδέεται αναπόσπαστα με τις υπερκείμενες αξιώσεις ισχύος μίας κοινωνικής σχέσεως που επιθυμεί τη σταθερή εκπροσώπησης της, II) αναφέρεται πάντοτε στην πίστη των πραττόντων απέναντι στη νόμιμη ισχύ ετούτης της σχέσεως. III) Ενεργοποιείται από μίαν οργανωμένη υπηρεσία, η οποία μπορεί να επιβάλει τη νομιμότητα, όποτε και όταν αυτό χρειασθεί (Heidorn 1982:13). Η υπενθύμιση μάλιστα της αποφασιστικής σημασίας που κατέχει η ύπαρξη ενός καλά οργανωμένου επιτελείου για τη μακροήμερευση μίας τάξεως παραπέμπει στη συστηματική – δομική όψη της νομιμότητας: η κατασκευή της ως έννοιας εκκινεί πάντοτε από τα πάνω, ήτοι από πλευράς των κυρίαρχων ομάδων, που χρησιμοποιώντας την ως ιδεολογικό όχημα διαιωνίζουν την ισχύ και την εξουσία επιβολής τους (βλ. Müller, 1980:69, Anter 1995:67).¹⁴

γ) Ένα τρίτο συμπέρασμα στο οποίο μας οδηγεί η βεμπεριανή ερμηνευτική της νομιμότητας αφορά στην πιθανότητα να ενσωματωθεί στην έννοια ένα κανονιστικό κριτήριο που θα συνεισέφερε στη βαθύτερη δικαιολόγησή της. Η πιθανότητα όμως ετούτη, για τους περισσότερους ερμηνευτές του έργου του, δεν είναι διόλου αυτονόητη.¹⁵ Θεωρούν, ότι ο Weber απέλλεξε απερίφραστα κάθε προοπτική εδραιώσεως μίας νόμιμης τάξεως με βάση μία συμπεριφορά που προσανατολίζεται έλλογα σε μίαν απόλυτη αξία, που τείνει δηλαδή στην επίτευξη μίας αξιακής, ή για ορισμένους, μίας ουσιαστικής ορθολογικότητας (*Wertrationalität*). Επ' αυτού ο Bader (1989:301-302) υπομνήσκει τη λειτουργική συνεισφορά της βεμπεριανής νομιμότητας για τη σταθερότητα μίας τάξεως, που όμως την ίδια στιγμή αγνοεί την ανάγκη της αξιακής θεμελιώσεως και δράσεώς της. Κατά τη γνώμη του αυτό οφείλεται, στο ότι ο Weber δεν διέκρινε μεταξύ των θεμελίων της εμπειρικής ισχύος μίας τάξεως και των θεμελίων της εμπειρικής ισχύος της νομιμοποίησης των κανόνων της. Διευκρινίζει μάλιστα περαιτέρω, ότι η εμπειρική ισχύς της νομιμότητας μπορεί να κατασκευασθεί μόνον από πραγματικές ως προς την αξία προσανατολισμένες ατομικές δράσεις, έτσι ώστε η συναίνεση των πραττόντων να λάβει το νόημα της αληθούς καταφάσεώς τους στους κανόνες και στις αρχές του συστήματος (Bader 1989:309).

Σε παρεμφερές θεωρητικό μήκος κύματος, ο Beetham (1974:265) λαμβάνει υπ' όψιν του ως κύρια αιτία της αρνήσεως του Weber να αποδεχθεί την αμιγή εμπειρική ισχύ της ουσιαστικής ορθολογικότητας για την εδραίωση μίας νόμιμης τάξεως, την πεποίθηση του τελευταίου, ότι το φυσικό δίκαιο είναι στον σύγχρονο εκβιομηχανισμένο κόσμο οριστικά νεκρό. Η αληθοφάνεια της απόψεως του Beetham συμπίπτει με την ισχυρή εντύπωση που καταλείπει η κατανοούσα κοινωνιολογία, ότι η νομιμότητα διά μέσου της εμμονής σε απόλυτες αξίες αποδείχθηκε ιστορικά ένα απλό επεισόδιο (βλ. Κυπραίος 1983:141). Από πολιτικής απόψεως συναντάται σε εκείνα τα συστήματα ισχύος που προσαρμόζουν την επικράτησή τους στη διαμόρφωση μίας κοσμοεικόνας ή μίας ιδεολογίας (βλ. Münch 1976:60). Όμως, η *Wertrationalität* χάνει διαρκώς την ισχύ της εντός της ανεξέλεγκτης γραφειοκρατικής οργάνωσης του δυτικού καπιταλιστικού κράτους. Σε συστήματα υψηλού δείκτη ορθολογικότητας, η πίστη στη νομιμότητα χειραγωγείται από το καθεαυτό, αδιαμφισβήτητο γεγονός, ότι οι άνθρωποι μεγαλώνουν στο πλαίσιο μίας εδραιωμένης τάξεως με αποτέλεσμα να εθίζονται αμετάκλητα από τις κυρίαρχες, ιδεολογικές και κοινωνικές δομές της.

Παρά ταύτα, μία εκ διαμέτρου αντίθετη κατηγορία ερμηνειών θεωρεί, ότι

η εμπειρική περιπτωσιολογία της βεμπεριανής νομιμότητας δύναται δίχως ιδιαίτερα εννοιολογικά προβλήματα να εμπλουτισθεί με κανονιστικές αρχές και με αξιακές θεμελιώσεις.¹⁶ Ο Steiner (1980:273) προσβύει εν προκειμένω την άποψη, ότι ακόμη και για τον Weber είναι στην πραγματικότητα της ζωής αδιανόητη, η άνευ όρων επικράτηση μίας φορμαλιστικής και εντελώς τυπικής εκδοχής της νομιμότητας. Όλα τα επιχειρήματα που προσπαθούν να υπερτονίσουν την ανάγκη της εργαλειακής νομιμότητας, αργά ή γρήγορα θα αναφερθούν σε ένα ελάχιστο περιεχόμενο αξιών, όπως π.χ. στην ισότητα και στην αυτονομία του υποκειμένου (βλ. Spencer 1970:131). Με τον υλικό, 'σκληρό' πυρήνα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εφάπτεται αναπόδραστα κάθε αξίωση ισχύος. Ο πυρήνας ετούτος συνιστά και το ύστατο ανάχωμα απέναντι στην ασυγκράτητη και ενίοτε ακόρεστη βούληση ενός ατομικού πράττειν, που καθ' υπέρβαση των ορίων του ενδέχεται να οδηγηθεί στον όλεθρο και στην αυτοκαταστροφή, και το χειρότερο, να συμπαράσχει και άλλους συνοδοιπόρους σε αυτήν την ξέφρενη πορεία του.

Κάθε λοιπόν νόμιμη τάξη οφείλει να προσδιορίζεται με βάση συγκεκριμένες υλικές αξίες και αρχές, έτσι ώστε να διασφαλίζει τη σταθερότητα της εμπειρικής ισχύος της. Και τούτο, ακόμη και όταν οι ανωτέρω αξίες και αρχές δεν διανέμονται κατ' ισομοιρίαν και αδιαφοροποίητα σε όλα τα μέλη μίας κοινωνικής ομάδας. Αρχεί, η κατ' αρχήν τυπική δυνατότητα ισχύος των τέτοιων αρχών στο καθ' έκαστο υποκείμενο της κοινότητας¹⁷. Υποτίθεται, ότι ο καθείς εξ ημών είναι εν δυνάμει φορέας αστικών υποχρεώσεων και δικαιωμάτων. Αναλόγως δε, της όποιας ατομικής προσπάθειάς του, αλλά και τις ευρύτερης κοινωνικής εμβλείας του θα μετάσχει στην απόλαυση ή μη των θεσμοθετημένων αξιών, που διέπουν μίαν τάξη. Οπότε, σε ένα ορθολογικό σύστημα, αξιακά δομημένο δεν αρμόζει η ψυχολογική ελαχιστοποίηση της κοινωνικής δράσεως στην ωμή κανονιστικότητα του πραγματικού. Διότι, στο πλαίσιο αυτού του συστήματος δεν παράγει το πραγματικό τον κανόνα, αλλά αντιστρόφως είναι η ύπαρξη του κανόνα και των αρχών του που υπερέχει έναντι του πραγματικού¹⁸.

Νομιμότητα – Wertrationalität και η πιθανότητα εννοιολογικής συνέδεσώς τους

Ακολουθώντας την πολυσήμαντη μεθοδολογία της βεμπεριανής ερμηνείας είμαστε σε θέση να κατανοήσουμε, ότι τελικώς ακόμη και η πίστη στη νομιμότητα που διευθετείται με το γόητρο του εξαναγκασμού (Verbindlichkeit)

είναι έως έναν βαθμό κοινωνικό πράττειν, αξιακά προσανατολισμένο (wertrational).¹⁹ Ο αναγνώστης του κειμένου πιθανώς διαπορεί με το σχόλιο ετούτο, διότι κατά νουν έχει τη βασική ταξινόμηση του Weber, ο οποίος εξισώνει την νόμιμη ισχύ μίας τάξεως που εγγράφεται δυνάμει μίας αξιακά προσανατολισμένης πίστεως με την πίστη των πραττόντων στο απολύτως ισχύον (absolut gültig) αυτής της τάξεως.²⁰ Η απορία του όμως θα αμβλυνθεί, εφ' όσον μονίμως θα ενθυμείται τον ρελατιβιστικό χαρακτήρα της ιδεοτυπικής κατασκευής των δύο μορφών ορθολογικού πράττειν (του zweck - και wertrational). Πράγματι, οι δύο τύποι της ορθολογικά προσανατολισμένης συμπεριφοράς δημιουργήθηκαν για αμιγώς κοινωνιολογικούς σκοπούς, ως εννοιολογικά σχήματα απεικονίσεως της πραγματικότητας. Στην εμπειρική όμως όψη του καθημερινού βίου, όχι μόνον συνδυάζονται σε άπειρες μορφές, αλλά επί πλέον ο ένας επηρεάζει πολλαπλώς τον προσανατολισμό και την πορεία ανελίξεως του άλλου. Είναι έτσι ευνόητο, ότι η αξιακή ορθολογικότητα ως προϋπόθεση της ισχύος μίας νόμιμης τάξεως δεν είναι υποχρεωτικό να συναρτάται με την πίστη στο absolut gültig των κανόνων της. Κάτι τέτοιο δεν αποτελεί ανασκευή της βεμπεριανής θέσεως.²¹ Απλώς επισημαίνει το δεδομένο χάσμα μεταξύ της κοινωνικής θεωρίας και του πρακτικού βίου, γεγονός άλλωστε που δεν περνά απαρατήρητο από τον Weber, ο οποίος επίμονα και σταθερά το υπογραμμίζει.

Μόνον όταν το προσανατολισμένο ως προς την αξία ατομικό πράττειν παύει να συμπίπτει με την πίστη των υποκειμένων στο απόλυτο της ισχύος μίας τάξεως είναι δυνατόν να κατανοηθεί ένα πλήθος συμπεριφορών, που δύσκολα θα υπάγονταν *stricto sensu* στην τυπολογία της Wertrationalität. Γν' αυτό και η Lübbe (1991:111) προτάσσει ως χαρακτηριστικό παράδειγμα την περίπτωση ενός σύμφωνου με τους κανόνες και τους τύπους πράττειν, το οποίο ορίζεται ειδικά διά μέσου της πίστεως του στην αυταξία της υπακοής απέναντι σε μίαν από καιρό ισχύουσα, παραδοσιακή τάξη πραγμάτων. Σε ένα τέτοιου είδους εύτακτο πράττειν οι συμμετέχοντες κατευθύνονται ορθολογικά ως προς την αξία χωρίς όμως να διαλαμβάνουν την τάξη αυτήν καθεαυτήν ως την έκφραση μίας απολύτως ισχύουσας δεσμευτικής αξίας. *Mutatis mutandis* το αυτό δύναται να συμβεί, όταν κάποιος προσανατολίζεται αξιακά, εξ αιτίας της υποχρεωτικότητας μίας θεσμιζόμενης και δη εκ των προτέρων συμφωνημένης δικαιοκτικής τάξεως, χωρίς αυτό να σημαίνει, ότι πιστεύει σε ετούτη την τάξη ως απολύτως ισχύουσα. Τελικώς, πλείστες όσες συμπεριφορές της πραγματικότητας του καθημερινού βίου ενσωματώνουν την πίστη τους σε υπέρτατες αξίες, φροντίζοντας όμως να μην καταπονούνται

υπερμέτρως από το ηθικό άχθος για τη διαρκή υποστήριξή τους. Το ζητούμενο για τους πράττοντες δεν είναι να σηκώσουν ξανά και ξανά τον σταυρό του ύστατου μαρτυρίου, αλλά να πείσουν εαυτούς και αλλήλους, ότι στην κρίσιμη στιγμή της δεσμευτικής επιλογής τους θα σταθούν ικανοί στο ύψος των περιστάσεων.

Παρά ταύτα, ο Weber επιμένει να αποδίδει νόμιμη ισχύ σε μία τάξη με βάση την έλλογη πίστη σε μίαν απόλυτη αξία. Διά μέσου της *Wertrationalität* πραγματεύεται το ιδεώδες στην αδιαμεσολάβητη μορφή του, ως εσωτερική αφύπνιση της ατομικής δράσεως. Αυτή η πίστη ταξινομείται ιδεοτυπικά μαζί με την πίστη στην παράδοση και τη συναισθηματική πίστη, στις τρεις εσωτερικές αιτίες ισχύος μίας νόμιμης τάξεως. Ο Weber ολοκληρώνει τη συστηματοποίησή του με μίαν τέταρτη αιτία, την πίστη στη θεσμιτότητα (*Legalität*), ήτοι την πίστη στην ισχύ των θετικών διατάξεων. Η θεσμιτότητα ισχύει ως νόμιμη, είτε εξ αιτίας της συμφωνίας των ενδιαφερομένων μερών είτε δύναμι του εξαναγκασμού μίας κυριαρχίας ανθρώπων πάνω σε άλλους ανθρώπους, που θεωρείται ως νόμιμη και οδηγεί έτσι στην υποταγή σε αυτήν (βλ. Weber 1980:19).²²

Η έβδομη παράγραφος δεν καταλείπει ούτε μίαν αμφιβολία, ότι ο Weber δεν περιόρισε την πίστη στη νομιμότητα μίας τάξεως σε μίαν απλή πίστη στη θεσμιτότητα των δικαικών κανόνων και αρχών της. Η θεσμιτότητα καταγράφεται ως μία εκ των τεσσάρων αιτιών της ισχύος μίας νόμιμης τάξεως, δίχως έτσι να ταυτίζεται μαζί της και το σπουδαιότερο δίχως η μία να προϋποθέτει αναγκαστικά και κατ' αποκλειστικότητα την άλλη.²³ Οπότε, η ισχύς μίας τάξεως δύναται να εκλαμβάνεται ως νόμιμη από τα υποκείμενα, ανεξαρτήτως της υπάρξεως ή όχι κάποιου συστήματος θετικού δικαίου. Στην αρχαιότητα, η υποταγή στους ιερούς χρησμούς του προφήτη ή η πίστη στην ιερότητα της παραδόσεως συνιστούσαν περιπτώσεις που επιβεβαίωναν το αληθές του εν λόγω επιχειρήματος, ότι δηλαδή μία νόμιμη τάξη δεν χρειάζεται οπωσδήποτε ένα γραπτό δίκαιο για να αναγνωρισθεί ως τέτοια από τους πράττοντες. Συγχρόνως, ο Weber (1980:19) επισημαίνει, ότι ο πιο αμιγής ιδεότυπος της νομιμότητας με βάση την έλλογη πίστη σε απόλυτες αξίες είναι αυτός του φυσικού δικαίου. Κατόπιν συμπεραίνει, ότι όσο και εάν είναι περιορισμένη η εμπειρική ισχύς του σε σχέση με τις ιδεώδεις αξιώσεις του, ωστόσο δεν μπορεί σοβαρά να αμφισβητηθεί η επιρροή που άσκησε, ιδιαίτερα στις αρχαίες κοινωνίες. Πράγματι, οι λογικά διαμορφωμένες προτάσεις του περί νομιμότητας στερήσαν μία μακροχρόνια, φυσιοκρατική αντίληψη της σχέσεως του υποκειμένου με το κοινωνικό περιβάλλον του και αναμφίλεκτως

επέδρασαν στον προσανατολισμό της ατομικής συμπεριφοράς με βάση την πίστη της σε υπέρτατες αρχές και αξίες (Weber 1980:19).

Με την πιο πάνω ανάλυσή του, ο Weber πιστοποιεί με πανηγυρικό τρόπο την τυπολογική δυνατότητα της ισχύος μίας νόμιμης τάξεως με βάση την πίστη των πραττόντων σε απόλυτες αξίες. Εάν θέλουμε να είμαστε λιγότερο άτεγκτοι ερμηνευτικά, δυνάμεθα να υιοθετήσουμε περαιτέρω την άποψη, ότι το υποκείμενο εγγράφει πραξεολογικά το κοινωνικό πράττειν του με βάση την πίστη σε μίαν αξία, ασχέτως εάν έχει τελεσιδικώς αποφανθεί περί του απολύτου ή μη της ισχύος της. Βεβαίως, ο Weber αναδεικνύει για ερευνητικούς σκοπούς τον ιδεότυπο της Wertrationalität στην όσο γίνεται πιο περιεκτική και 'σφικτή' κατασκευή του. Για τούτο και ανάγει την έλλογη πίστη σε μίαν αξία στον απόλυτο, υπερθετικό βαθμό αφοσιώσεως σε αυτήν. Όμως, κατά τη γνώμη μας το ουσιώδες είναι να καταστεί εμφανές, ότι διά μέσου της αναγορεύσεως της ουσιαστικής ορθολογικότητας σε αυτόνομο λόγο ισχύος μίας νόμιμης τάξεως, ο Weber γεφυρώνει το χάσμα ανάμεσα στις ατομικές προσδοκίες που εκπορεύονται από τις τρέχουσες ηθικές αρχές μίας τάξεως και στις ενίοτε οδυνηρές εμπειρίες που το κάθε υποκείμενο συνάπτει με τον κοινωνικό περίγυρό του. Η πίστη σε μίαν απόλυτη αξία από τον πράττοντα ομοιάζει να επουλώνει το αρχέτυπο τραύμα ή τουλάχιστον να ρίχνει αλάτι στις πληγές του : ο καθείς εξ ημών που πάλλεται από τον ενθουσιασμό του σε ένα ύψιστο ιδεώδες, δίχως όμως να τον μεταφέρει ικανοποιητικά στην κοινωνία για να τύχει της δέουσας ανταποκρίσεώς της, δεν μένει πια απελπιστικά μόνος. Διότι, η πίστη αυτή και στον βαθμό που αναγνωρίζεται από τον Weber ως έλλογη, γεννά αυτομάτως ένα δικαίωμα προσδοκίας, το οποίο ενδεχομένως μελλοντικά θα δρέψει τους ηδείς καρπούς της κοινωνικής επιβολής και ισχύος. Απαραίτητη φυσικά προϋπόθεση είναι ο πράττων να συνεγείρει και ορισμένους ακόμη ομοϊδεάτες στους φιλόδοξους σκοπούς του και στις προσαρτώμενες ηθικές δικαιολογήσεις τους.

Επίλογος

Πάντως, ο Weber δείχνει να μην εθελουφλεί μπροστά στην εμπειρική πραγματικότητα των σύγχρονων μορφών ισχύος, που διέπουν τα γραφειοκρατικά συστήματα οργάνωσης. Σήμερα, ομολογεί απερίφραστα, η συνηθέστερη μορφή νομιμότητας είναι η πίστη στη θεσμιτότητα, ήτοι η υποταγή απέναντι σε θετικές διατάξεις, που τυπικά μόνον είναι ορθές και έχουν

επιβληθεί με ορισμένη, αποδεκτή διαδικασία. Έτσι, να μην αναγορεύει σε αυτοτελή αιτία της ισχύος μίας νόμιμης τάξεως την έλλογη πίστη των πραττόντων σε απόλυτες αξίες, όμως από την άλλη πλευρά σπεύδει να αναγνωρίσει την όλο και πιο εξασθενημένη παρουσία της στα καθεστώτα, που η εργαλειώδης ορθολογικότητα έχει εναποθέσει ανεξίτηλη την κυριαρχική σφραγίδα της στις ζωές των πολιτών. Η απεριόριστη εκλογίκευση του γραφειοκρατικού μηχανισμού φαίνεται να δημιουργεί ένα νέο είδος ανθρώπου που υπακούει πιστά στη λογική των κανόνων της, αφού δύσκολα πλέον μπορεί κάποιος να προβάλει επαρκείς και ισχυρές αντιστάσεις απέναντι σε ένα τέτοιο κοινωνικό και πολιτικό σύστημα ισχύος.²⁴

Με άλλα λόγια, η γραφειοκρατία ως μοντέλο κοινωνικής οργάνωσης έχει αποικιοποιήσει τον σύνολο χώρο του βιόκοσμου του υποκειμένου. Αν και ο Weber ουδέποτε ισχυρίστηκε, ότι η τέτοια εκλογίκευση συνιστά την απώτατη εξελικτική βαθμίδα του κοινωνικού πράττειν, γεγονός είναι, πως ο κλοιός σφίγγει σε βάρος της ατομικής ελευθερίας και των δικαιωμάτων του πολίτη. Ως αποτέλεσμα έχουμε τη στέρηση ουσιαστών στοιχείων της δημιουργικότητας του υποκειμένου και την εγκαθίδρυση μίας τάξεως πραγμάτων που δεν φροντίζει πάντοτε να διαφυλάττει ως κόρη οφθαλμού την πίστη σε υπέρτατες αξίες και σε κανονιστικές αρχές. Παρά ταύτα, κάθε ορθολογικό σύστημα ισχύος χρειάζεται ως προϋπόθεση για τη σταθερότητά του ένα ελάχιστο αξιακό περιεχόμενο των κανόνων του, δηλαδή μία νομιμότητα που δεν θα είναι αμιγώς τυπική. Το αξιακό αυτό περιεχόμενο ενσωματώνει ένα δυναμικό σύνολο από δικαιοκτικές και άλλες αρχές, που συνεισφέρει στην ηθική δικαιολόγηση της ισχύος. Η βεβερειανή ελπίδα για τη δικαιοτέρα θεμελίωση μίας κοινωνικής τάξεως δεν μοιράζεται απλόχερα, ούτε ευρίσκεται διάχυτη στις εμβρινθείς εννοιολογήσεις του έργου του. Αυτό όμως δεν σημαίνει, ότι έχει εξ ορισμού αποκλεισθεί: η ελπίδα μίας καλύτερης εν τέλει κοινωνίας караδοκεί στη δυνατότητα κινητοποιήσεως του κανονιστικού περιεχομένου, που εμφολοχωρεί σε κάθε ανθρώπινη τάξη. Απομένει στους ορθολογικά προσανατολισμένους πράττοντες να παράσχουν το απαιτούμενο νόημα στις ατομικές δράσεις τους, έτσι ώστε να χαράζουν το πεδίο της ηθικής αυτονομίας τους και της απρόσκοπτης αναπτύξεώς τους ως πολιτών.

Σημειώσεις

1. Όμως, ο Dux (1976:258-259) θεωρεί, ότι ο Weber άφησε τη νομιμότητα να καταστεί έρμαιο των υποκειμενικών δοξασιών του καθ' ενός εξ ημών. Κατόπιν προσθέτει (1976:260) :

‘Wenn danach die Frage nach der Legitimität des Rechts unter den Bedingungen der Gegenwart an ‘den Glauben’ verwiesen wird, so heißt das, unumgänglich, daß die Legitimität der radikal subjektiven Wertschätzung des einzelnen überantwortet wird. Damit aber wird in sie ein Maß an Beliebigkeit und zwar der individuellen Beliebigkeit hineingetragen, das sie um ihren Sinn bringt’.

2. Για την ‘κυκλικότητα’ της βεμπεριανής έννοιας της νομιμότητας, βλ. Euchner (1979:146), Maier (1982:137-138). Ο Grafstein (1981:469) αναφέρει: ‘Insofar as behavior is viewed as defining as well as expressing psychological states, Weber’s conception of legitimacy becomes circular, and his explanation of political order by legitimacy tautological’.

3. Άλλο βεβαίως το ζήτημα, ότι ο Weber αποφεύγει μίαν ενδελεχή ανάλυση για τον ρόλο της ιδεολογίας στη διαμόρφωση του κοινωνικού αγώνα. Όταν όμως αναφέρεται στη νομιμοποίηση της πολιτικής ισχύος – έστω και εμμέσως – δεν αγνοεί τον παράγοντα της ιδεολογίας για την επίτευξη του κοινωνικού consensus. Βλ. για το θέμα Heins (1990:48), ο οποίος θεωρεί ότι η βεμπεριανή έννοια της κυριαρχίας προεξοφλεί την κοινή βούληση των υπηκόων της στον βαθμό που διακατέχεται από έναν ατομικιστικό μεθοδισμό στην προσέγγιση του φαινομένου της. Ο Ψυχοπαίδης (1994:325-326) διευκρινίζει σωστά ότι το πράττειν που αναφέρεται από το consensus δεν εδράζεται οπωσδήποτε στην ικανοποίηση των αξιώσεων των συναινούντων, αλλά τουναντίον είναι συχνά ‘αγωνιστικό πράττειν’.

4. Είναι αυτονόητο, ότι τα μέσα εξαναγκασμού ποικιλουν και μπορούν από μίαν ‘αδελφική παραίνεση’ να καταλήξουν μέχρι τη χρήση της ωμότερης βίας. Πάντως, επ’ ουδενί η επιβολή του νομικού κανόνα γίνεται μόνο με τη βία. Είναι π.χ. πιθανόν να χρησιμοποιηθούν ψυχολογικοί ή ιδεολογικοί μηχανισμοί για τον σκοπό αυτό.

5. Προβλ. Bensam (1979:44-45), ο οποίος ισχυρίζεται, ότι μία τέτοια προσέγγιση είναι προβληματική, διότι δεν έρχεται αντιμέτωπη με τα θεωρητικά κριτήρια που οφείλουν να δέπουν τη νομιμότητα μίας τάξεως: ‘But the theory per se does not provide at a theoretical level the answers to the questions posed, nor does it provide clear – cut criteria for the resolution of the problems it raises in research – especially the inability to separate legitimacy as belief from other kinds of legitimacy and from other kinds of ‘support’ for a regime’.

6. Για τη λεγόμενη ‘θετική’ διαδικασία της απονομομοποιήσεως, βλ. Vrcan (1987:131-132).

7. Ο Zängle (1988:69) συμπεραίνει στο σημείο αυτό ότι η νομιμότητα καταδεικνύει το αποτέλεσμα του αγώνα ενός εκάστου ανθρώπου με τους συνανθρώπους του για την επιβίωσή του. Από ετούτον τον αγώνα κερδίζει ο ισχυρότερος και όχι ο ηθικά καλύτερος, τονίζει με έμφαση.

8. Υπό αυτή την έννοια ο Hennis (1976:15), περιορίζει κατάφωρα τη βεμπεριανή ερμηνεία στον βαθμό που θεωρεί, ότι αντανάκλα της ‘γερμανική’ ματιά του κράτους-έθνους στον 19^ο αιώνα. Το κράτος ήταν ορθολογικά νομιμοποιημένο κατά τον Hennis, διότι θεμελίωσε την ισχύ του στη σκοπιμότητα, στο γόητρο και στην αποτελεσματικότητα ακόμη και των πιο ασήμαντων πολιτικών στόχων του. Για τον ίδιο λόγο είναι λανθασμένη και η άποψη του Württenberger (1973:284) που υποστηρίζει ότι η έννοια της νομιμότητας στον Weber λαμβάνει υπ’ όψιν της μόνο τις κρατικές θεωρίες του 19^{ου} αιώνα ενάντια στη θρησκευτική εξουσία, δίχως έτσι να μπορεί να συμπεριλάβει όλους τους δυνατούς τύπους της όπως αυτοί καταγράφηκαν στη σύγχρονη εποχή.

9. Μολοντούτο, ο Collins (1986:155) αναφέρεται στο δυναμικό περιεχόμενο της βεμπεριανής νομιμότητας, η οποία σε συνθήκες εθνικής αφυπνίσεως αναδεικνύει έναν πληθυσμό που αποδέχεται θετικά και με ενθουσιασμό τις προτροπές της κρατικής τάξεως.

10. Γεγονός που ο Heidorn (1982:13), σχολιάζει ως εξής: 'Legitimität bezeichnet für Weber die innere Anerkennung, das Einverständnis, das Gelten-Sollen, das die Handelnden einer Herrschaftsordnung zuschreiben.'

11. Κατά συνέπεια το κεφαλαίωδες ζήτημα μίας ελάχιστης μορφής συνεννόησης, ενός καταστατικού consensus μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών επανέρχεται ως τυπολογικό στοιχείο της νομιμοποιημένης κοινωνικής τάξεως. Βλ. Ο' Kane (1993:475), Heidorn (1982:13), Αντωνοπούλου (1991:287), Τερλεξή (1996:50), Lowenthal (1979:406).

12. Ορθώς επισημαίνει ο Κατσούλης (1993:39), ότι ο Weber ξεχωρίζει *stricto sensu* το Είναι από το Δέον, προκειμένου να είναι σε θέση, 'όχι μόνο να διευρύνει τη γνώση του κόσμου των φαινομένων, αλλά και για να μπορεί αυτές τις γνώσεις να τις υποβάλλει στον κριτικό, επιστημονικό έλεγχο'.

13. 'Άλλο βεβαίως προσανατολισμό έχει η έννοια της νομιμότητας στον δεοντολογικό – αξιολογούμενο χώρο της νομικής επιστήμης. Ο Zippelius (1988:111 επ., 1996:75) διευκρινίζει ότι καθήκον του δικαίου είναι να εμπλουτίσει με ηθικό – κανονιστικό περιεχόμενο την ανωτέρω έννοια, ήτοι να θέσει το ερώτημα περί της δικαιοσύνης και της ορθότητας της κρατικής ισχύος και των αποφάσεών της. Με άλλα λόγια, η ηθική νομιμοποίηση συνυφάνεται με το πώς και το πού θα μπορούσε να ανεύρει η κάθε κρατική τάξη τα ικανά ερείσματα για την αυτοδικαιολόγησή της.

14. Ο Heins (1990:69) επιχειρεί με μαρξιστική ορολογία έναν ενδιαφέροντα ορισμό της νομιμότητας: 'Wenn man Webers Sprache in eine marxistische Terminologie übersetzt, kann man sagen, daß die Legitimität die symbolische Selbstvergewisserung der herrschenden Klasse und ihrer Bündnispartner ist'.

15. Αντιθέτως, ο Serrano (1991:6-7,129) υποστηρίζει με σθένος την άποψη ότι η εμπειρική προσέγγιση της νομιμότητας από τον Weber δεν αποκλείει την ενσωμάτωση κανονιστικών κριτηρίων. Αυτό κατά τον Serrano μας επιτρέπει να ξεχωρίσουμε εκείνες της μορφές της νομιμοποίησης που εδράζονται σε ορθές δικαιολογήσεις, σε 'Gute Gründe' όπως εμφατικά αναφέρει. Ο Winckelmann (1952:96) παρατηρεί ακόμη πιο αποφασιστικά, ότι η εμπειρική ισχύς της ορθολογικής ισχύος είναι εξ ορισμού *wertrational*.

16. Πάντως οι διασώτες αντών των ερμηνειών συνιστούν τη μειοψηφία σε σχέση με αυτούς που προσάπτουν στη βεμπεριανή ερμηνεία ένα αμιγώς εργαλειώδη χαρακτήρα.

17. Διά της τυπικής πολιτικής ιδιότητας καθίσταται δυνατή η πραγμάτωση της δημοκρατικής αρχής και η διασφάλιση των ελευθεριών του πολίτη. Όμως, προϋπόθεση γι' αυτό είναι να λάβει η φορμαλιστική έννοια της ιδιότητας ένα συμφωνημένο, κανονιστικό-αξιακό περιεχόμενο, που θα τηρηθεί από όλους τους συμμετέχοντες.

18. Το αναφέρει ο Speer (1978:70) προκειμένου να καταδείξει τον πρωταγωνιστικό ρόλο της νομικής δογματικής έναντι της βεμπεριανής κοινωνιολογίας ως εμπειρικής επιστήμης.

19. Πράγματι, ο Χόφμαν (1997:111-114) διακρίνει ανάμεσα στη βία (*force*) και τον εξαναγκασμό (*coercion*). Κατ' αυτόν, η απειλή του εξαναγκασμού δεν αντιπράσκει *per se* τη νομιμότητα, διότι ο εξαναγκασμός είναι πάντοτε σχεσιακός και δεν ανυψώνει το άτομο ως φορέα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Το ακριβώς αντίθετο συμβαίνει με τη φυσική βία, που καθιστά το υποκείμενο έρμαιό της με αποτέλεσμα να υπονομεύει την ίδια την έννοια της νομιμότητας. Επίσης, ο Luhmann, *Νομιμοποίηση μέσω διαδικασίας* (1999:65) κατ' αρχήν δέχεται, ότι εξαναγκασμός και συναίνεση πρέπει να συνυπάρχουν ως συστατικά ενός ιδιαίτερου κράματος, που συναπαρτίζει το πολιτικό σύστημα.

20. Βλ. Weber (1980:19) που γράφει επί λέξει: 'Legitime Geltung kann einer Ordnung von

den Handelnden zugeschrieben werden... c) kraft wertrationalen Glaubens: Geltung des als absolut gültig Erschlossenen'.

21. Επ' αυτού η Lübbe (1993:84-85) σχολιάζει ότι οι εμπειρικές – αναλυτικές έννοιες της ισχύος δεν μπορούν να κατασκευασθούν δογματικά. Τούτο, διότι δεν προσανατολίζονται όλοι οι άνθρωποι, σε όλες τις εποχές και για τους ίδιους λόγους, στον σεβασμό της ισχύουσας τάξεως.

22. Διά της επιλογής του όρου 'θεσμότητα' θέλησα να καταστήσω σαφές ότι ναι μεν ετούτη η αιτία της νομιμότητας εδράζεται κατά βάση στην τυπικότητα των κανόνων του θετικού δικαίου, όμως τίποτε δεν εμποδίζει τους πράττοντες να την εμπλουτίσουν με ύψιστες αρχές και ιδεώδη, ήτοι να τη διαμορφώσουν αξιολογικά. Η πιο προσφιλής μετάφραση των όρων *Legalität* und *Legitimität* διακρίνει αντιστοίχως σε 'τυπική νομιμότητα' και 'ουσιαστική νομιμότητα' (βλ. πρόλογο Βαθιώτη σε Luhmann (1999:39). Κατά την άποψή μου με ετούτη τη μεταφραστική επιλογή οι δύο έννοιες παρουσιάζονται να ευρίσκονται σε εναντιωματική σχέση μεταξύ τους. Πλείστα όσα ερμηνευτικά προβλήματα αναφύονται εν προκειμένω. Πρώτον, παραγνωρίζεται το γεγονός ότι στον Weber – από όπου και εξικνείται η οικεία ορολογία – η *Legalität* συνιστά έννοια είδους εν αναφορά προς τη *Legitimität* στην οποία και υπάγεται τυπολογικά. Ωστε, οι δύο έννοιες δεν είναι μορφολογικά ισοδύναμες και γι' αυτό δεν δύναται να αντιπαρατεθούν ως γέννη, η μία με την άλλη. Δεύτερον, η *Legitimität* δεν αποκλείεται να ενωμάτιώνει τα χαρακτηριστικά της λεγομένης 'τυπικής νομιμότητας', εφ' όσον εξαντικειμενικεύεται στο κράτος της Νεωτερικότητας, διά μέσου των κανόνων του θετικού δικαίου. Οπότε, αυτομάτως στερείται αρκετό από το 'ουσιαστικό' περιεχόμενό της, έστω και εάν δεν το χάνει ουδέποτε εντελώς. Τρίτον, οι συμμετέχοντες μπορούν τώνοντι να προσδώσουν ένα κανονιστικό-αξιακό περιεχόμενο στη νομιμότητα δυνάμει θεσμότητας. Κατά συνέπειαν, το εύρος και το βεληνεκές της βεμπεριανής ερμηνείας προτρέπει σε μίαν περισσότερο εύπλαστη και λιγότερο θετικιστική προσέγγιση της έννοιας της *Legalität*.

23. Επ' αυτού βλ. την αντίθετη άποψη του Habermas (1973:134-135) που ισχυρίζεται ότι στη βεμπεριανή ερμηνευτική η πίστη στη νομιμότητα συρρικνώνεται σε πίστη στη θεσμότητα του δικαίου. Με τον τρόπο αυτό ο Habermas φαίνεται να αγνοεί ότι για τον Weber η πίστη στη *Legalität* είναι απλώς ένας εκ των τεσσάρων τρόπων δημιουργίας μίας νόμμης ισχύος, χωρίς φυσικά να ταυτίζεται προνομικά και κατ' αποκλειστικότητα με αυτήν. Περβλ. την ορθή κριτική της Lübbe (1991:116-117) επί της πιο πάνω θέσεως του Habermas. Επίσης βλ. και ανάλογη κριτική του Steiningher (1980:282 υπ. 4).

24. Δεν είναι άλλωστε τυχαία η αναγνώριση από τον Mommsen (1989) ότι τα επαναστατικά κινήματα και οι οικονομικές κρίσεις της δεκαετίας του 1960 ελάχιστα επηρέασαν την κρατική νομιμοποίηση. Η αποδοχή της πικρής ήττας συνοψίζεται στο ακόλουθο σχόλιο (1989:42): 'However, the belief that this turn of events could seriously endanger the existing political consensus proved unfounded. To put it in another way, the economic recession did not engender a crisis of legitimacy in the political systems of the West. There is an yet no crisis of "late capitalism"'.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Anter, A. (1995). *Max Webers Theorie des modernen Staates. Herkunft, Struktur und Bedeutung*. Berlin : Dunker und Humblot.
- Αντωνοπούλου, Μ. (1991). *Θεωρία και Ιδεολογία στη σκέψη των κλασικών της κοινωνιολογίας*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Baber, V. (1989). Max Webers Begriff der Legitimität. Versuch einer systematisch-kritischen Rekonstruktion. Σε J. Weiß, επιμ., *Max Weber heute*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Beetham, D. (1974). *Max Weber and the theory of modern politics*. London: Allen and Unwin.
- Beetham, D. (1991). *The legitimation of power*. London: Macmillan.
- Bensam, J. (1979). Max Weber's concept of legitimacy: An evaluation. Σε A. Vidich, R. Glassman, επιμ., *Conflict and Control. Challenge to legitimacy of modern governments*. London: Sage.
- Blau, P. (1963). Critical Remarks on Weber's theory of authority. *The American Political Science Review*, 2, 305-316.
- Bourricaud, F. (1987). Legitimacy and Legitimization. *Current Sociology. The Journal of the International Sociological Association*, 2, 57-67.
- Collins, R. (1986). *Weberian sociological theory*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dux, G. (1976). *Strukturwandel der Legitimation*. Freiburg- München: Alber.
- Eberl, M. (1994). *Die Legitimität der Moderne. Kulturkritik und Herrschaftskonzeption bei Max Weber und bei Carl Schmitt*. Marburg: Tectum.
- Euchner, W. (1979). *Legitimität und Legitimation. Eine Untersuchung über die Brauchbarkeit sozialwissenschaftlicher Legitimitätskonzepte*. Stuttgart: Dissertation.
- Grafstein, R. (1981). The failure of Weber's conception of legitimacy: Its causes and implications. *The Journal of Politics*, 2, 456-472.
- Habermas, J. (1973). *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*. Frankfurt / M.: Suhrkamp.
- Heidorn, J. (1982). *Legitimität und Regierbarkeit. Studien zu den Legitimitätstheorien von Max Weber, Niklas Luhmann, Jürgen Habermas und der Unregierbarkeitsforschung*. Berlin : Duncker und Humblot.
- Heins, V. (1990). *Strategien der Legitimation: das Legitimationsparadigma in der politischer Theorie*. Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Hennis, W. (1976). Legitimität. Zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesell-

- schaft. Σε P.G. Kielmansegg, επιμ., *Legitimationsprobleme politischer Systeme*. Opladen: Westdeutscher Vrlg.
- Χόφμαν, Τζ. (1997). *Πέραν του κράτους*. Αθήνα. Στάχυ.
- Κατσούλης, Η. (1993). Το αίτημα της αξιολογικής ουδετερότητας και οι δυσκολίες υλοποίησής του ή Πόσο μεγάλο είναι το τίμημα της συνειδητής απόρριψής του. Στο: ΔΙΑΒΑΖΩ: Κοινωνικές Επιστήμες: Σε αναζήτηση του πολιτικού, 31-74.
- Kopp, M, Müller, P.H. (1980). *Herrschaft und Legitimität in modernen Industriegesellschaften. Eine Untersuchung der Ansätze von Max Weber, Niklas Luhmann, Claus Offe, Jürgen Habermas*. München: tuduv.
- Κυπριαός, Μ. (1983). Εισαγωγικό δοχίμιο-μετάφραση. Σε Max Weber. *Βασικές έννοιες κοινωνιολογίας*. Αθήνα: Κένταυρος.
- Löwenthal, R. (1979). Political Legitimacy and Cultural Change in West and East. *Social Research*, 3, 401-435.
- Lübbe, W. (1991). *Legitimität kraft Legalität: Sinnverstehen und Institutionenanalyse bei Max Weber und seinen Kritikern*. Tübingen: Mohr.
- Lübbe, W. (1993). Wie ist Legitimität durch Legalität möglich? Rekonstruktion der Antwort Webers. *Archiv für Rechts - und Sozialphilosophie*, 1, σελ. 80-90.
- Luhmann, N. (1999). *Νομιμοποίηση μέσω διαδικασίας*. Μετάφρ. Κ. Βαθιώτη. Αθήνα: Κριτική.
- Maier, F. (1982). *Zur Herrschaftslogik des sozialen Handelns. Eine kritische Rekonstruktion von Max Weber's Gesellschaftstheorie*. Meisenheim: Forum Academicum.
- Merquior, G.J. (1980). *Rousseau and Weber. Two studies in the theory of legitimacy*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Mommsen, W. (1989). *The Political and Social Theory of Max Weber. Collected Essays*. Cambridge: Polity Press.
- Münch, R. (1976). *Legitimität und politische Macht*, Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Müller, H.-P. (1980). *Herrschaft und Legitimität in modernen Industriegesellschaften*. München: tuduv.
- O' Kane H.T.R. (1993). Against legitimacy. *Political Studies*, 3, 471- 487.
- Serrano, G.E. (1991). *Legitimität und Rationalisierung*. Konstanz: Hartung-Gorre.
- Speer, H. (1978). *Herrschaft und Legitimität. Zeitgebundene Aspekte in Max Webers Herrschaftssoziologie*. Berlin: Duncker und Humblot.

- Spencer, M. (1970). Weber on legitimate norms and authority. *The British Journal of Sociology*, Vol. 21, 123-134.
- Steininger, R. (1980). Thesen zur formalen Legitimität. *Politische Vierteljahresschrift*, 3, 267-283.
- Strauss, L. (1988). *Φυσικό δίκαιο και Ιστορία*. Μετάφρ. Σ. Ροζάνη, Γ. Λυκιαρδόπουλου. Αθήνα: Γνώση.
- Τερλεξής, Π. (1996). *Διευθυντικές Ολιγαρχίες. Γραφειοκρατία, Κράτος, Κοινωνική Οργάνωση*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ψυχοπαίδης, Κ. (1994). *Ιστορία και Μέθοδος*. Αθήνα: Σμίλη.
- Vrcan, S. (1987). A different historical perspective of Legitimation. *Current Sociology. The Journal of the International Sociological Association*, 2, 127-134.
- Weber, M. (1980). *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen. Mohr.
- Weber, M. (1982). Die drei reinen Typen der legitimen Herrschaft. Στο M. Weber. *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Tübingen: Mohr.
- Winckelmann, J. (1952). *Legitimität und Legalität in Max Webers Herrschaftssoziologie*. Tübingen: Mohr.
- Würtenberger, T. (1973). *Die Legitimität staatlicher Herrschaft*. Berlin: Duncker und Humblot.
- Zängle, M. (1988). *Max Webers Staatstheorie im Kontext seines Werkes*. Berlin: Duncker und Humblot.
- Zippelius, R. (1988). *Allgemeine Staatslehre* (Politikwissenschaft). München: Beck'sche.